

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА ТЛІ ТЕНДЕНЦІЙ ДО БАГАТОМОВНОЇ ОСВІТИ

В. А. Гаманюк, доктор педагогічних наук

У статті досліджуються питання фахової підготовки вчителів іноземних мов в мовах спрямованості іншомовного навчання у системі загальної освіти на багатомовність. Основна увага приділяється лінгвістичним та методичним аспектам підготовки вчителя іноземних мов, зважаючи на запровадження вивчення другої іноземної мови ще у системі загальної освіти.

Багатомовна освіта, друга мова, методична підготовка, фахова підготовка вчителя іноземних мов, лінгвістична компетенція.

Розвиток суспільних відносин, глобалізація та інтеграційні процеси у Європі переформатували мовний ландшафт колись монолінгвальних держав і континенту в цілому. Нові умови сприяли формуванню у більшості мешканців Європи сталої потреби у знаннях іноземних мов, що призвело до посилення уваги до сфери іншомовного навчання на всіх рівнях системи освіти: як у межах організованого, так і неорганізованого навчання.

Науковці різних країн визнають факт багатомовного характеру суспільства, а в таких умовах слід переглянути організаційні та методичні засади підготовки фахівців для роботи у різних цільових групах, різних не тільки з точки зору цілей, кінцевого результату навчання, віку тих, хто вчиться, форми навчання та мовного чинника, але й з огляду на те, яка за рахунком мова вивчається. Звертається увага на те, що робота з особами, які мають досвід вивчення хоча б однієї іноземної мови, має свої відмінності. Ця категорія осіб має певний лінгвістичний базис, на який у процесі вивчення подальших мов можна і слід спиратися. Тому з'являються дослідження, які концентрують увагу на специфіці навчання другої іноземної мови та пропонують концепції багатомовного навчання. Серед таких досліджень слід назвати праці німецьких науковців, авторів концепції багатомовності: Г. Ноймана, Г. - Ю. Крумма, Ф. Майснера, Б. Хуфайзен та ін. У вітчизняному науковому середовищі проблеми фахової підготовки вчителів іноземних мов з огляду на багатомовність розглядають К. Балабуха, О. Дем'яненко, О. Коваленко, А. Сбруєва, І. Соколова, В. Щепілова, а питання навчання другої іноземної такі науковці, як Ю. Кажан, Н. Марченко, Л. Мороз.

Мета статті – виявити особливості фахової підготовки вчителів іноземних мов з огляду на тенденції до багатомовної освіти,

урізноманітнення форм навчання іноземних мов та гетерогенний характер цільових груп.

Питання про те, що зміни у структурі суспільства, перетворення його на багатокультурне і полілінгвальне, спонукає до перегляду ролі іноземних мов у системі освіти, ставилося ще наприкінці ХХ століття. Так, посилаючись на документи Європейської асоціації педагогічної освіти, О. Коваленко зазначила, що цілеспрямоване вивчення іноземної мови або кількох має стати пріоритетним напрямом розвитку як шкільної, так і педагогічної освіти. Це, на думку дослідниці, зумовлює необхідність вдосконалення змісту і завдань навчально-виховного процесу у вищій педагогічній школі та введення питань багатомовної освіти до професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов [3, с. 11]. Розмірковуючи над проблемами професійної підготовки вчителів іноземної мови, І. Соколова наголосила на тому, що сучасна освітня стратегія спрямована на формування особистості, що усвідомлює важливість вивчення іноземних мов, шанує різні національні культури, яка є здатною до ефективної життєдіяльності в багатонаціональному й полікультурному середовищі [8, с. 164].

Очевидно, що інтеграційні процеси у Європі та глобалізація всіх сфер життя сприяють розширенню спектру іноземних мов, представлених у суспільстві, а відповідно і іншомовній пропозиції у школі. Хоча у системі освіти України іноземні мови пропонуються ще й до сьогодні непропорційно, крім того, іншомовна пропозиція обмежується насамперед англійською, з великим відривом німецькою, та незначною часткою французької та іспанської. Випадки наявності у школах інших іноземних мов (китайської, польської, японської, угорської) носять поодинокий характер. Крім того, у більшості шкіл донедавна вивчалася лише одна іноземна мова. З цього приводу К. Балабуха зазначила, що вивчення однієї іноземної мови як засобу міжнародного спілкування штучно призводить до формування монокультуризму: виховання на традиціях і звичаях однієї нації [1], що суперечить реальній ситуації багатомовного та полікультурного характеру не тільки європейського, але й українського суспільства.

Тенденція до багатомовної освіти у європейському просторі, та з недавнього часу і в Україні, хоча тут вона має вигляд неорганізованого вивчення декількох мов за ініціативою тих, хто навчається, пояснюється не тільки прагматичними міркуваннями, але й методичними. Вивчення другої іноземної мови супроводжується за умов правильного навчання інтенсифікацією навчального процесу внаслідок формування багатомовної компетенції, яка характеризується більш високим рівнем систематизації та абстрагування, а на їх ґрунті призводить до більш свідомого та глибокого розуміння мовних явищ. Крім того, досвід вивчення попередньої мови дає можливість переносити вже отримані знання та вміння у сферу вивчення нової мови, розвиваючи тим самим лінгвістичні здібності: вербальний інтелект, мовну гнучкість, аналітично-когнітивні можливості особи, мовну пам'ять та мовну інтуїцію.

При викладанні другої та декількох іноземних мов викладачі, не беручи до уваги особливості протікання навчання в умовах багатомовної освіти, стикаються з проблемами інтерференції, подолати які досить важко. Тож слід працювати на випередження, спрямовувати зусилля на використання наявних в учнів знань для свідомого засвоєння нового мовного матеріалу.

В. Щепілова дослідила проблеми навчання другої мови і дійшла висновку, що є необхідність переосмислення змісту професійної компетенції вчителя іноземної мови з урахуванням орієнтації майбутнього фахівця на викладання іноземної мови в умовах багатомовної освіти, а це є специфічний напрям дидактики. Крім того, окрім виділених науковцями педагогічної, методичної, культурної, комунікативної та інших компетенцій у змісті мовної професійно-педагогічної підготовки В. Щепілова виділяє ще декілька, на її думку ключових, компетенцій майбутніх викладачів іноземних мов в умовах багатомовної освіти та полікультурного характеру суспільства. До них дослідниця відносить:

- Лінгвістичну компетенцію - знання про системи та структури мов, що вивчаються, правила їх функціонування у процесі комунікації;
- Дискурсивну компетенцію – вміння планувати мовну поведінку відповідно до функціональної мети спілкування;
- Соціолінгвістичну компетенцію – спроможність відбирати лінгвістичні засоби відповідно до соціальних умов спілкування;
- Соціальну компетенцію – використання різних стратегій в умовах взаємодії з людьми і навколишнім світом;
- Компенсаторну компетенцію – здатність заповнити прогалини у мовній, мовленнєвій та соціокультурній складовій [9]

Деякі науковці окремо виділяють багатомовну компетенцію, серед факторів успішного формування якої К. Балабуха називає професійну орієнтацію, як наявність педагогічних, методичних, дидактичних, психологічних навичок та умінь. За таких умов постає необхідність системно-цілісного та інтегративного підходу до навчання студентів [1].

І. Соколова зауважує, що мовний плюралізм як наслідок суспільно-політичних і соціально-економічних перетворень в Україні можна спостерігати на прикладі вивчення іноземних мов в середніх закладах освіти. Найбільш розповсюдженими є такі структурні поєднання мов: англійська (ІМ1) + німецька (ІМ2); англійська (ІМ1) + французька (ІМ2); німецька (ІМ1) + англійська (ІМ2); французька (ІМ1) + англійська (ІМ2); «мова країни-сусіда» (ІМ1) + англійська (ІМ2) [8, с. 165].

Загальною нормою у вищих навчальних закладах України, що готують вчителів іноземних мов, є підготовка вчителів з двох іноземних мов, де англійська вивчається як перша, або друга. Тож, можна погодитися з думкою О. Дем'яненко про те, що профільне лінгвістичне навчання є полілінгвальним за своєю суттю, тому що вивчається як мінімум три мови, а в українському контексті чотири (українська, російська, дві іноземні), а значить і полікультурним, тому вимоги до змісту кроскультурної компетенції, що формується за умов такого навчання,

посилюються, як і вимоги до рівня підготовки викладача. Далі дослідниця наголошує на тому, що майбутній вчитель повинен вчитися бути уважним до проявів чужої культури, готовий спокійно зафіксувати і прийняти існуючі культурні розбіжності (на рівні побутової культури, професійного спілкування, моделей поведінки), бути здатним знайти спільну мову, не намагаючись переробити все на свій лад. Мета кроскультурної підготовки полягає у формуванні у майбутніх вчителів нової культурної свідомості – здатності в контактах з іншою культурою зрозуміти інший спосіб життя, інші цінності, інакше підійти до своїх цінностей і відмовитися від існуючих стереотипів, тобто засвоїти «культурні стандарти» іншої культури, постійно переосмислюючи свою [2, с. 205-206].

Посилаючись на В. Баркасі, І. Соколова звертає увагу на те, що професійна компетентність вчителя іноземних мов є інтегральним утворенням особистості, яке складається з когнітивно-технологічного, (професійні знання, вміння, навички), соціального (сформований рівень національної самосвідомості, громадянської відповідальності), полікультурного (сформоване планетарне мислення, усвідомлення національних цінностей), аутопсихологічного (готовність та здатність до педагогічної діяльності) та персонального (такт, толерантність, комунікативність, мобільність тощо) компонентів [8, с. 166].

На думку О. Коваленко, педагоги мають стати прагматиками, бо для учнів мова перетворилася з мети на засіб досягнення, набуття чогось. Їм слід пояснювати, що дасть іноземна мова для майбутньої кар'єри.

Л. Пуховська, розглядаючи проблему підготовки сучасного вчителя в контексті європейського виміру, звертає увагу на те, що європейський вчитель має готувати школярів до самокерованого навчання впродовж життя у суспільстві. Крім того, незалежно від його спеціалізації, вчитель має знати або хоча б мати можливість вивчати кілька іноземних мов і уміти поводитися в умовах культурного плюралізму. Дослідниця підкреслює, що вивчення мов відіграє у цьому зв'язку центральну роль через те, що сприяє мобільності й взаємопорозумінню, висвітлює європейські цінності [5, с. 67, 69].

А. Сбруєва в свою чергу зазначає, що ключова роль учителів у модернізації європейської освіти підкреслюється в рамках усіх фундаментальних документів, що визначають сутність сучасної освітньої політики ЄС. Ґрунтуючись на результатах вивчення цих документів, дослідниця виділяє три групи нових професійних компетентностей європейського вчителя та фактори впливу на них. Так, соціальні зміни зумовлюють формування таких компетентностей, як компетентності у сфері громадянської освіти, у сфері розвитку навчальних умінь учнів, необхідних для неперервної освіти у суспільстві знань, а також уміння укладання нових навчальних програм та знання предмета спеціалізації, уміння працювати з гетерогенним контингентом, інтегрувати у навчальний процес ІКТ [6].

Однією із провідних складових професійної компетентності сучасного вчителя дослідниця називає «європейськість», а серед її

компонентів називає європейську ідентичність, європейський мультикультуралізм, європейську мовну компетентність, під чим розуміється, що європейський вчитель володіє більше ніж однією іноземною мовою, при чому навички володіння і викладання іншими мовами він набуває в системі педагогічної освіти і в процесі подальшого професійного розвитку. Він проводить певний час в іншомовному середовищі, спілкується іншими мовами з колегами та носіями цих мов. До вагомих складових належить також і європейська мобільність вчителів (навчання за кордоном, вивчення іноземних мов, ознайомлення з культурами інших народів, участь у програмах організованих обмінів, сприяння мобільності учнів, встановленню віртуальних і реальних контактів з однолітками інших європейських країн тощо) [6].

Отже, науковці одностайні щодо того, що соціально-політичні зміни призвели до суттєвих змін у мовній сфері, а це в свою чергу спонукає до перегляду фахової підготовки вчителів іноземних мов з огляду на вимоги багатомовної освіти. Більшість науковців схильні виділяти у структурі фахової компетенції вчителя іноземних мов окрім лінгвістичної, методичної, соціокультурної ще й дискурсивну, соціальну й компенсаторну компетенції. В умовах багатомовної освіти особливого значення набуває багатомовна і кроскультурна компетенція вчителя, що включає не тільки знання декількох іноземних мов, знайомство з різними культурами і толерантне ставлення до них, але й сформовану європейську ідентичність. Важливо також ще під час навчання у педагогічному вузі залучати студентів до складання навчальних програм для різних цільових груп, формувати навички роботи у дистанційному режимі, використовуючи можливості ІКТ.

Список літератури

1. Балабуха К. В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів іноземних мов в умовах багатомовної освіти [Електронний ресурс] / К. В. Балабуха. – Режим доступу : <http://www.confcontact.com/May/22.htm>. – Заголовок з екрана.
2. Дем'яненко О. Формування кроскультурної компетенції в процесі підготовки майбутнього викладача іноземної мови [Електронний ресурс] / О. Дем'яненко // Наукові записки. Серія : філологічні науки. – Вип. 89 (2). – С. 203–206. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/89_2/statti/48.pdf.
3. Коваленко О. Модернізація системи іншомовної освіти в Україні / О. Коваленко // Іноземні мови у навчальних закладах. – К., 2003. – № 1. – С. 11–16.
4. Локшина О. Європейські концепції професійної підготовки вчителів / О. Локшина // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Ч. 2. – 364 с. – С. 204–210.
5. Пуховська Л. П. Європейський вимір педагогічної освіти: нові компетентності вчителів / Л. П. Пуховська // Порівняльно-педагогічні студії. – 2009. – № 1. – С. 63–70.
6. Сбруєва А. А. Тенденції розвитку європейського простору педагогічної освіти в умовах побудови суспільства знань [Електронний ресурс] /

А. А. Сбруева. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/2076/1/08saapsz.pdf/>. – Заголовок з екрана.

7. Соколова І. Професійна підготовка вчителя-філолога у міжнародному освітньому просторі / І. Соколова // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / [за заг.ред.проф. В. І. Сипченка]. – Вип. LVI. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – С. 156–170.

8. Соколова І. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя іноземних мов: Генеза соціокультурних та освітніх парадигм / І. В. Соколова // Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць / [редкол.: І. Д. Бех, З. Ф. Сіверс, Е. В. Белкіна та ін.]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2007. – № 7. – С. 163–170.

9. Щепилова А. В. Проблемы преподавания второго иностранного языка и вопросы подготовки педагогических кадров / А. В. Щепилова // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 6. – С. 16–22.

В статье исследуются вопросы профессиональной подготовки учителей иностранных языков в условиях ориентации иноязычного обучения в системе среднего образования на многоязычие. Основное внимание уделяется лингвистическим и методическим аспектам подготовки учителя иностранных языков, принимая во внимание факт введения изучения второго иностранного языка уже в системе среднего образования.

Многоязычное образование, второй язык, методическая подготовка, профессиональная подготовка учителей иностранных языков, лингвистическая компетенция.

The article deals with the issue of professional training of teachers of foreign languages in the direction of foreign languages teaching in general education for multilingualism. The focus is on the linguistic and methodical aspects of teacher training in foreign languages, despite the introduction of learning a second foreign language even in general education. In terms of multilingual education particularly important becomes the multilingual and cross-cultural competence of teachers, including not only the knowledge of several foreign languages, familiarity with different cultures and tolerant attitudes, but also formed the European identity. It is also important while studying in the pedagogical university to attract students to make study programs for different target groups, build skills in remote mode using the ICT. The characteristics of the professional training of teachers of foreign languages in view of the trend towards multilingual education, diversifying learning foreign languages and heterogeneous nature of the target groups are identified.

Multilingual education, second language, methodical preparation, professional training of teachers of foreign languages, linguistic competence.